

GLASNIK ZEMALJSKOG MUZEJA U SARAJEVU, NOVA SERIJA, SV. VII (1952),
VIII (1953), IX (1954), X (1955), XI (1956).

Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu sve više povećava svoj opseg, tako da pojedina godišta imaju već gotovo 600 strana. Zato od 1954 izlazi u dva sveska: jedan za arheologiju, a drugi za historiju i etnografiju, svaki svezak s posebnom paginacijom. S obzirom na to, da su sada otpali svi prilozi prirodoslovnog karaktera (jer su i dotične zbirke u sklopu drugih ustanova), kao i radovi iz područja orijentalistike, to je Glasnik sada po svojoj veličini premašio i najveća godišta prije Prvoga svjetskog rata. Međutim, u svescima za arheologiju izlaze i historijski radovi iz Srednjeg vijeka (do početka XVI. st.), makar se i ne radilo o iskopinama. Mi ćemo stoga ovdje uvijek u daljnjem citiranju označavati pojedine sveske s A (arheologija), odnosno H (historija i etnografija).

E. Pašalić, »O antičkom rudarstvu u Bosni i Hercegovini« (IX A, 47—75), revidirajući dosadašnju literaturu, dijeli bosansko područje na tri rudonosne oblasti i zaključuje, da je rudarstvo i topioničarstvo bilo poznato još u prehistorijsko doba, a da su Rimljani raširili i usavršili proizvodnju ruda, osobito željeza, zlata i srebra, jer im je to trebalo za uzdržavanje njihove armije na Dunavu.

B. Gabričević, »O nekim mitričkim natpisima sarajevskog muzeja« (VIII, 141—144), datira bosanske mitreje iz Konjica i iz Potoka kod Mostara IV. stoljećem.

M. Vego, »Humačka ploča — najstariji ćirilski spomenik u Bosni i Hercegovini« (XI A, 41—61), raspravlja o ploči koja sadrži natpis s neke crkve arhandela Mihaila, a podigao ju je »Krsmir sin Bret, župi (u)rum, i žena jega Pavica«. Vego datira natpis X—XI. stoljećem, što je i vjerojatno s obzirom na formu ćirilskih i dvaju glagoljskih slova. Zatim analizira sadržaj i posebno značenje riječi *urum*, koja je mađarske provenijencije, a označava despotsku titulu. Vego navodi brojne primjere za upotrebu te riječi i kod nas, ali povezivanje prezimena Uremović s riječju *urum*, kako se u natpisu naziva Krsmir, nema temelja, jer je to očito koruptela od Huremović, a dolazi od arapskog imena Hurem.

A. Solovjev, nastavljajući svoja istraživanja o srednjovjekovnoj »crkvi bosanskoj«, objelodanjuje »Engleski izvještaj XVII. vijeka o bosanskim poturima« od M. Ricauta (VII, 101—109), koji je dosad ostao u svom originalnom tekstu nepriступaćan našim historičarima; drugi članak Solovjeva »Novi podaci za istoriju neomanihejskog pokreta u Italiji i Bosni« (VIII, 329—334) posvećen je izdanjima dominikanca Dondaina, od kojih je osobito značajan spis inkvizitora Anselma, u kome se prikazuje razvoj hereze od 1210—70 i među ostalim poistovjećuje »Sclavonia« s Bosnom, a to je neobično važno u pitanju »crkve bosanske« (usp. HZ VII, 1954, str. 132).

V. Glušac, »Zapis od 1329. godine nema istorijske vrijednosti« (VII, 160—165). Autor odbacuje općenito prihvaćeno mišljenje, da se pod babunima, koji se spominju u jednom zapisu iz 1328/9 ne mogu razumjeti bosanski krstjani, a cijeli zapis on smatra nepouzdanim historijskim izvorom zbog nekih nesuglasica u poje-

dinim dijelovima. Međutim, kritička analiza i usporedba s drugim izvorima opovrgava Gluščevo mišljenje (v. Šidak, Pitanje »Crkve bosanske« u novijoj literaturi, Godišnjak Ist. dr. BiH V, Sarajevo, 1955, str. 142—154).

M. Vego, »Srednjovjekovni bihački latinski spomenici XVI. vijeka« (IX A, 255—272), opisuje 11 nadgrobnih ploča, koje se sada nalaze u Zemaljskom muzeju, a odnose se na bihačke građane iz sredine XVI. st., od kojih su neki pripadali istaknutim plemićkim porodicama. Vego korigira dosadašnje čitanje natpisa, iznosi podatke za razjašnjenje historije njihova postanka i opisuje grbove na pločama. Isti autor opisuje u članku »Nadgrobnni spomenici porodice Sanković u selu Biskupu kod Poljica« (X A, 157—166) nalaze u nekoliko grobova i daje kratku historiju ove hercegovačke feudalne obitelji pa zaključuje da grobovi potječu iz XIV. stoljeća. Donosi i faksimile natpisa sa grobova.

A. Solovjev, »Broj grobnih spomenika u Bosni i Hercegovini« (X A, 217—228), donosi kod nas nepoznate podatke o broju stećaka, koji su registrirani u zapisnicima XI. Ruskog arheološkog kongresa održanog u Kijevu 1890, a na temelju statistike, koju je Kosta Hörman predao Ruskom arheološkom društvu zajedno s geografskom kartom o rasprostranjenosti stećaka u Bosni i Hercegovini. Tu je nabrojeno 59.500 spomenika, dakle dvostruko više negoli se obično navodi, kad je riječ o stećcima.

D. Sergejevski, »Slike pokojnika na našim srednjovjekovnim nadgrobnim spomenicima« (VIII, 131—139), objašnjava ležeće figure čovjeka s prekriženim rukama na bosanskim stećcima, osobito na onima s kosim krovom, kao očevitni utjecaj Zapada i navodi uz ostalo raku sv. Šimuna u Zadru kao vjerojatni uzor sličnim stećcima oko Srebrnice.

Manji su prinosi o stećcima još: D. Sergejevski, Stećak kod sela Tekije (IX A, 273—274); D. Vidović, Pretstave kola na stećcima i njihovo značenje (IX A, 275—278), koje autor tumači mrtvačkim kolom; P. Korošec, Srednjovjekovne nekropole okoline Travnika (VII, 375—407).

B. Hrabak, »Bosanski ili dubrovački azur« (IX H, 33—42), iznosi podatke, prema kojima se mineral za dobivanje te fine plave boje dobivao 50-tih godina XV. st. iz Bosne, ali se ne zna, gdje je vađen. Inače se prije držalo, da je lapis lazuli uvažan jedino iz Perzije.

Đ. Mazalić opisuje bosanske gradove Jajce (VII, 59—100), Tešanj (VIII, 289—302), Visoki (IX A, 227—253) i Zvonik-Zvornik (X H, 73—116 i XI H, 243—278). Kod Jajca je na više mjesta korigirao Truhelku i Thalóczy-a, koji su o tom gradu napisali po jednu monografiju, osobito što se tiče ubikacije i situiranja okolnih gradića, a pobija i mišljenje, »da je u Hrvojevo vrijeme ili kasnije postojalo i neko podgrađe, odnosno posebna varoš u bedemima izvan današnjih zidina grada«, jer tome podgrađu nigdje poslije nema spomena. Opis sadašnjeg stanja grada i rekonstrukciju prijašnjeg izgleda popraćuje brojnim crtežima, isto kao i opis drugih spomenika oko Jajca. — O gradu Zvorniku na Drini, čije je ime prvotno glasilo Zvonik, a dovodi se u vezu s nekadašnjim franjevačkim samostanom (iako to ne mora biti točno), sakupio je dosta historijskog materijala i kronološki ga izložio. Zvonik se spominje od XV. st. (Suonik — Campana); važnu je ulogu igrao naročito u vrijeme opadanja moći i veličine Turske od kraja XVII. st., a napušten je poslije 1918.

Pokušaj V. Bogičevića, da rasvijetli historiju »Vlasteoske porodice Miloradovića — Hrabrenih u Hercegovini« (VII, 139—160) nije uspio, jer on donosi

manje sigurnih činjenica i zaključaka o njima nego što ih je iznio V. Čorović pišući o manastirima Zavali (Starinar, treća serija I/1923, 209—224) i Zitomišljicu (u istom časopisu X—XI/1935—36, str. 1—31), a pogotovu njegovi sudovi zaostaju nakon članka B. Hrabaka »Prilog datovanju hercegovačkih stećaka« (VIII, 325—327) i »O hercegovačkim vlaškim katunima prema poslovnoj knjizi Dubrovčanina Dživana Pripčinovića« (XI H, 29—39), koji na temelju jedne trgovačke knjige i drugih podataka iz dubrovačkog arhiva iznosi posve nove činjenice o tom pitanju. Osim Hrabrena, obradio je Hrabak katune i drugih vlaških skupina u Hercegovini kao što su Burmazi, Vlahovići, Bančići, Goduni, Nenkovci, Trnovci, Gledevci, Prmilovići, Mirilovići, Predojevići i Horojevići. Na temelju česte upotrebe vojvodskog naslova za njihove starješine smatralo se dosada, da su Hrabreni i neki drugi Vlasi bili plemići, ali to sada otpada, jer se vidi, da taj naslov ima kod njih posve drugu funkciju.

Na Mazalićev članak »O jednom oktoihu« (VIII, 321—323) već se osvrnuo F. Moačanin (HZ VII, 1954, 230/1), pa ovdje nije više potrebno o tom pisati.

Š. Kulišić, »Razmatranja o porijeklu Muslimana u Bosni i Hercegovini« (VIII, 145—158), zaključuje na temelju terenskih ispitivanja različitih autora i historijskih svjedočanstava, da većina muslimanskog stanovništva u BiH predstavlja slavenski etnički živalj s izvjesnim stranim primjesama. Napominje, da je turski kulturni utjecaj bio u našim krajevima veoma jak i među inovjernim stanovništvom, pa iznosi primjere upotrebe turskih odjevnih i drugih predmeta u Kotoru od kraja XVI. do u XVII. stoljeće. S tim u vezi napominjem, da bosanska kraljica Katarina u testamentu pisanom u Rimu 1478 ostavlja Radiću Klešiću uz ostalo i »unam Vestam Turcham de serico rubro et auro textam« (Theiner, Vet. mon. slav. merid. I, 510), koje ona zacijelo nije nabavila u Rimu, nego ga je donijela sa sobom iz Bosne. Znači, da se turski utjecaj osjećao već i u XV. stoljeću. — Što se tiče računanja kršćanskih blagdana među muslimanima po starom kalendaru, to je posve razumljivo s obzirom na činjenicu, da je novi kalendar uveden u Bosni istom početkom XVII. st., kad su već davno bile završene zamašnije konverzije na islam (usp. Smičiklas, Dvjestagodišnjica oelobodenja Slavonije I, 86—87).

A. Solovjev, »Prinosi za bosansku i ilirsku heraldiku« (IX A, 87—135), nastavlja svoja ranija istraživanja o tom predmetu (usp. Glasnik Skopskog naučnog društva XII—1932) i obrađuje neke malo poznate rukopise t. zv. bos. grbovnika, u prvom redu dva bolonjska — »Althanov« i »Olovski« — zatim bečki, Vukoslavićev (Borelijev), te daje podatke i za one primjerke, kojih nije mogao vidjeti. Napominjem da postoji još jedan rukopis toga grbovnika u Arhivu JAZU u Zagrebu (sign. IV a 82). Pišući o Palinićevu zborniku (Zbornik histor. instituta u Zagrebu I, 169—187) nisam za taj (grbovnik) znao, jer se po naslovu ne bi mislilo, da ima heraldički sadržaj: »Ex archivio nob. co. equitum Vladmirovich de narenta«. Rukopis je veličine 15,5 × 21,5, a ima 28 foliiranih listova i dva prva nefoliirana. Na prvome je navedeni naslov, a na drugome popis grbova. Na svakoj strani nacrtana su po četiri grba, a naslovi su pisani samo latinicom. Po obliku grbova kao i naslovima najbliži je dubrovačkom (Sarakinom) i Bosnić-Kevešićevom (splitskom) rukopisu, a i nastao je u XVIII. st. kao i ta dva. Ima u svemu 151 grb; razlikuje se od drugih rukopisa po tome, što su tu nacrtani i grbovi obitelji Ramanović, Domazetović i Gudelj. Na nekim listovima su kasnije bilješke iz XVIII. st., a kasniji su prazni. Boje grbova su označene uobičajenim crtama, koloriran je jedino grb Vladmirovića.

Ovom zgodom moguće mi je točnije datirati Fojnički rukopis oko 1640 i to na temelju filigrana sidro, koje se javlja u omiškim datiranim spisima toga vremena.

Solovjev inače i ovdje opširno raspravlja o genezi tih grbovnika te o prvotnom obliku bosanskog grba iz vremena Tvrtka I., za koji utvrđuje, da se sastojao od plavog štita s bijelom kosom gredom i šest krinova. Kasnije se taj grb često mijenjao.

Iz područja numizmatike ima u Glasniku nekoliko priloga. Rimski novac opisuju J. Ivović, »Nalaz starog rimskog novca u okolini Nikšića i na teritoriji nikšićkog sreza« (X A, 199—209), gdje se radi o novcu rimskih careva iz III. st.; J. Petrović, »Rimski novac iz Obudovca« (X A, 181—197), opisuje novce rimskih vladara od 238 do 268 g.; isti autor opisuje također nalaz »Dinarića ugarsko-hrvatskih kraljeva Matije Korvina 1458—1490 i Vladislava drugog Jagelovića 1490—1516 otkrivenih u Lamincima kod Bosanske Gradiške« (X A, 167—179).

Napokon M. Vego opisuje »Zlatnik vizantiskog cara Mihaila III« (VII, 409—410) i datira ga između 856 i 866, budući da je car predstavljen s bradom, a takvu je sliku mogao imati tek u posljednjem deceniju vladavine, odnosno poslije dvadesete godine života. F. Barišić, »Povodom članka o vizantiskom zlatniku« (VIII, 371), pobija te zaključke i odlučno tvrdi, da novac pripada Mihailovu ocu Teofilu (820—842), koji je predstavljen na aversu, ali Vego tu tvrdnju odbija (VIII, 371—372) kao nedokazanu, pozivajući se na autoritet numizmatičara Saulcya i Marchanta.

P. Momirović publicira »Zapis jednog savremenika Gradaševičeve bune (IX H 71—73), koji je pisao Pahomije Đurić, pa iako iz njega ne doznajemo ništa novo, može on ipak poslužiti kao slika raspoloženja jednog istaknutijeg kršćanina prema tom bosanskom pokretu.

H. Čurić, »Politička zapažanja o stanju u Bosni 1834. godine« (X H, 181—165), objavljuje pismo franjevačkog provincijala fra Mije Duića i podnesak dra Giacoma Marcocchie, u kojima se crta teško stanje kršćana pod turskom upravom i predlaže upućivanje austrijskog konzula u Bosnu, koji bi se zauzimao za nevoljnice. — Isti autor daje i prilog: »Fra Ivo Kresić o akcijama Omer-paše Latasa u Bosni i Hercegovini« (XI H, 5—28). To je slavospjev o Omer-paši u 10 dijelova i nema druge vrijednosti osim kulturno-historijske. Sličan je Jukić-Martićevoj pjesmi »Slavodobitnici«.

M. Vego objavljuje »Pisma o bosansko-hercegovačkom ustanku od 1875. do 1878. g.« (IX H, 43—70), koja su vođe ustanika slali trgovcu Velimiru Lombardiću u Trst. Taj ih je na različite načine pomagao i uživao njihovo povjerenje, pa ga oni veoma često izvješćuju o sastancima nezadovoljnika i njihovim političkim željama. Zanimljiv je tu i »Ustaški program ili bolje reći proglas ustaških prava« iz 1877, koji je redigirala pobunjenička skupština u 23 točke. »Pisma o hercegovačkom ustanku 1875. g.« (X H, 187—214) upućivana su uglavnom namjesništvu u Zadar i veoma su korisna za upoznavnje učesnika ustanka i njihovih pomagača, a pridonose i objašnjenju uzroka ustanka kao i razvoja događaja. Posebno značenje ima taj materijal po tom, što dobrim dijelom potječe neposredno s terena od učesnika ustanka.

M. Lopac dovršava »Bibliografske podatke etnografsko-folklornih radova o Bosni i Hercegovini« (VI, 425—490), pa zatim slijede njegovi »Bibliografski podaci o historijskim radovima o Bosni i Hercegovini« (VIII, 385—422; IX H, 217—260;

X H, 219—286) i napokon »Bibliografski podaci arheološko-epigrafskih radova o spomenicima Bosne i Hercegovine« (XI A, 259—306). Te su bibliografije rađene samo na temelju materijala iz knjižnice Zemaljskog muzeja, a popraćene su korisnim objašnjenjima, gdje god naslov ne govori jasno o sadržaju dotičnog članka ili knjige.

S. M. Traljić

PRILOZI ZA ORIJENTALNU FILOLOGIJU I ISTORIJU JUGOSLOVENSКИH NARODA POD TURSKOM VLADAVINOM III—IV/1952-53, V/1954-55.

Ovaj novi časopis, koji u prvom redu obrađuje turski period južnoslavenske povijesti, ne donosi u pojedinim godištimama samo rasprave iz toga područja nego objavljuje i izvore, a često puta uz rasprave slijede i dokumenti, na temelju kojih je rad pisan. To nameće misao o potrebi izdavanja posebne publikacije orijentalnih izvora za našu povijest, jer je očito, da se u jednom časopisu ne će moći objavljivati građa u tolikoj mjeri koliko je nama potrebno. Naročito je to važno za katastarske popise (»deftere«), koji obuhvaćaju veliki prostor. Trebalo bi stoga pokrenuti takvu ediciju, kojom bi se mogli služiti u prvom redu stručnjaci orijentalisti, dok bi »Pri-lozi« donosili samo rasprave iz tog perioda naše povijesti.

U navedenim godištimama Prilozi ne donose rasprave samo naših pisaca nego također i nekih turskih historičara, što pokazuje, da je taj časopis rado primljen i u stranim naučnim krugovima.

H. Hadžibegić, »Džizja ili harač« (III—IV, 55—135, V, 43—102), opširno izlaže pojavu i razvoj toga poreza, koji su u Turskoj i drugim islamskim državama plaćali za rad sposobni inovjerni podanici muškog spola u znak lojalnosti, a zato im je vlast jamčila slobodu. Oni su bili oslobođeni vojne službe, ali ako su učestvovali u kojoj vojnoj formaciji, onda nisu plaćali džizje. Taj porez je redovito davan u zakup, a zakupnici su ga često ubirali u povećanom iznosu i protuzakonitim mjerama, te je otuda i ostala zla uspomena o haraču. Budući da je džizja u osmanskom carstvu predstavljala jedan od glavnih prihoda državne blagajne, to se njezin iznos s vremenom prema potrebama mijenjao. Hadžibegić to ovako prikazuje:

- a) Normalno povećanje džizje od uspostavljanja države do 1577.
- b) Naglo povećanje džizje zbog opadanja vrijednosti novca od 1577 do 1691.
- c) Izvjesna stabilizacija jednog i drugog od 1691 do 1804.
- d) Naglo povećanje džizje povezano s opadanjem vrijednosti novca od 1804—34.

S tim u vezi, H. je na temelju službenih izvještaja dao kurs novca u XVIII. st., a na više mjesta iznio i cijene živežnih namirnica i neke druge robe. Džizja je formalno ukinuta 1856 s tim da svi podanici služe vojsku, ali to nikada nije potpuno provedeno u život i džizja se pod drugim imenom i dalje ubirala sve do 1909. Na kraju je H. dao 27 dokumenata o džizji u originalu i prijevodu, a više takvih dokumenata ima i u samoj raspravi. Izlaganje je dato više po temama i nizanjem i pre-pričavanjem izvora.

N. Filipović, »Odžakluk timari u Bosni i Hercegovini« (V, 251—274), smatra, da su Turci donijeli u Bosnu gotovu timarsku organizaciju i primijenili je dje-lomično na dotadašnje sitno plemstvo, koje je bez obzira na vjeru primano u vojnu službu, da se tim učvrsti novi režim. Tek kasnije se na tim posjedima javljaju čifluci i t. zv. odžakluk timari, t. j. feudalni posjedi, koji se nasljeđuju u porodici. Oni se javljaju u Bosni početkom XVII. st. i traju sve do ukinuća timara 1839.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA IX.

1956.

BROJ 1—4

NAKLADA »ŠKOLSKA KNJIGA« / ZAGREB

Redakcioni odbor:

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB